

TIJDSCHRIFT

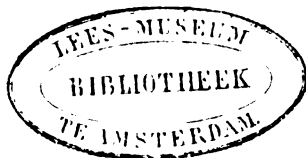
VOOR

NEDERLANDSCH INDIE.

EERSTE JAARGANG.

1838.

TWEEDE DEEL.



ZALT-BOMMEL,
JOH. NOMAN EN ZOON.

Schets van het Eiland Nousakambang-an.

Het eiland *Nousakambang-an* ligt aan de zuidkust van *Java*, en strekt zich in de lengte uit van het westen naar het oosten, langs het lage zuidwestelijk gedeelte der Residentie *Banjoemaas*. Het ontfeent; naar onze meening, zijnen schoonen naam van *Nousa* (een rots), en *kambang* (een bloem)—en dit niet zonder reden, daar de west-, noord- en oostzijde bijna geheel met bloemrijke planten, heesters en gewassen omzoomd zijn, welke dikwerf den af- en aanvarenden door het kanaal, inweerwil van de moeras-luchten die er gewoonlijk heerscheñde zijn, de aangenaamste geuren doen inademen. Misschien ook ontfeent het wel zijnen naam van de *Sajo koesoemo*, of *Keizers-bloem*, welke, bij de inwijding der Keizers van *Solo*, met groote statie, door Priesters, niet zonder levens gevaar, van den zuidoostelijk hoek van *Nousakambang-an*, waar dezelve op eene rots groeit, wordt afgehaald.

Over den oorsprong van dit eiland kunnen wel gissingen gemaakt worden, doch er bestaan geene vaste bewijzen, om iets stelligs ten dezen te kunnen bepalen. Welkigt was het vroeger met de vaste kust van *Java* vereenigd, waarvoor de lage moddergrond van de baai *Segara anak-an* (kinder zee), en die van het kanaal, welke beide het eiland van de kust van *Banjoemaas* afscheiden, sterk schijnen te pleiten. Deze moddergrond is zelfs op sommige plaatsen doorwaadbaar, zoodat men op deze wijze zonder vaartuig van het eiland op de vaste kust van *Banjoemaas* kan komen; terwijl het inwendige gedeelte des eilands op vele plaatsen sporen van vroeger vulkanischen oorsprong aanwijst.

Nog nimmer had men aanleiding genoeg, om dit, bij den

tegenwoordigen toestand van *Java*, waarlijk belangrijk eiland naauwkeurig te kunnen opnemen of opmeten, daar de inwendige gesteldheid des lands als geheel woest en ledig, met, tot heden toe, ondoordringbare bosschen bedekt, zonder hooge noodzakelijkheid zulks moest verbieden. De opmeting van den oost- naar den west-hoek, die de twee lengte-punten uitmaken, is bawerkstelligd door het kanaal aan de noordzijde, en zal ongeveer acht-en-twintig palen inhouden. De breedte is op onderscheiden plaatsen zeer verschillend, hetwelk men bij eene oppervlakkige beschouwing van de toppen der gebergten zien kan; terwijl de onderscheiden bogten en krommingen, die het kanaal om hetzelfde maakt, en de verschillende uithoeken, welke men uit den grooten Oceaan zien kan, hier voor de bewijzen opleveren. Gemiddeld mag het drie palen breedte hebben, terwijl men ook wel plaatsen zal aantreffen waar het eiland slechts twee palen, en wederom anderen waar het ruim vijf palen breedte beslaat.

In zijn geheel genomen is het eene aaneenschakeling van laag gebergte en even zoo vele valleijen, welke met eene verscheidenheid van boomen en gewaschen, wier menigte men weinig elders zal aantreffen, bedekt zijn; op sommige plaatsen vindt men vlakten van drie palen in het vierkant, doch daar kan men tegenwoordig niet zonder gevaar, en alleen als jager, komen.

Dezelfde oost- en west-hoek, welke wij reeds gezegd hebben, dat de lengte-punten uitmaken, bevatten de militaire etablissementen *Bonting Mattie* en *Karangbottang*; aan de westzijde grenst het aan de *Praanger Regentschappen*, namelijk een der zuider *Sumadungahs* districten, welke den *Siragallo* of duivels-berg tot uiterste punt heeft; hier tegenover is *Bonting Mattie* op honderd ouden af-

stand gelegen. Aan de oostzijde is het door den zuidelijken Oceaan van het in het gezigt liggende *Karangbolang* der *Bagaleen* afgescheiden. De zuidkant des eilands, eene aaneenschakeling van klippen en rotsgrond, wordt bepaald door de zuidzee, die er immer met een razend geweld op inbruiст, zoodat het eiland hier eenen hechten voormuur uitmaakt voor het zuidwestelijk gedeelte der vaste kust van *Banjoemaas*, welke grootendeels uit lage moddergrond bestaat: terwijl de noordzijde door de *Segara anak-an* (kinder zee), en zoo mede door een breed en bevaarbaar kanaal, dat in voormelde baai uitloopt, en hetwelk om de oost- en westelijke punten met de zee gemeenschap heeft, van de Residentie *Banjoemaas* (een gedeelte namelijk der districten *Jerooklegie-panjarang* en *Dayolohoer*) afgescheiden is.

In zoo verre de bepaling en ligging van het eiland opgegeven hebbende, zullen wij nu overgaan om datgene wat wij van de plaatselijke gesteldheid van hetzelfde hebben kunnen opsporen, mede te deelen. Wij maken dan eenen aanvang met dezelfs rivieren, die gelijk de algemeene beschrijving des eilands reeds te kennen geeft, niet groot of breed kunnen zijn. Eenigen bevatten tot eenen verren afstand binnen 't eiland zout water, en wederom anderen houden tot aan de zee of 't kanaal zuiver en zoet water. Men heeft in de onderscheiden valleijen overvloed van wellen en rots-bronnen, die veel water opleveren, dat buiten gewoon frisch en aangenaam van smaak is, en die, als zij zich verzamelen, kleine riviertjes uitmaken, welke, na eerst dikwijls zes of acht verschillende bergen, van grotten of onderaardsche kanalen en helen voorzien, doorloopen te hebben, hun zoet en aangenaam water tot aan zee voeren. Zoodanige riviertjes heeft men twee aan den

west-hoek, een benoorden en een ten zuiden van *Benting Mattie*. Voorts heeft men aan den noorder-kant, en wel beoosten de kleine dessa *Monoondjaja*, en zee verder tot aan *Benting Karangbollang*, nog vier of vijf riviertjes, die echter geene andere strekking kunnen hebben, dan dat zij het eiland, zelfs bij de grootste bevolking, van genoegzaam zoet water zouden kunnen voorzien; terwijl men ook sommigen met platgebodende prauwen en kane's zoude kunnen bevaren.

De tegenwoordige hoofdplaats des eilands is *Benting Mattie*, op den west-hoek; hetwelk eene militaire sterkte heeft, bestaande uit een aarden bolwerk met geschut bezet, van ongeveer vijf honderd passen in het vierkant, doch hetwelk als punt van verdediging voor de westelijke zeegaten beschouwd; niet zeer sterk is: tot afwering van zeeroovers schijnt het echter voldoende te wezen. Het ligt op de helling van eenen berg, twee honderd voeten boven de oppervlakte der zee, op twee palen afstands der monding; welke gedeeltelijk met klippen en rotsen is opgevuld. De rollende zee drijft op deze rotsen en klippen haar schuim dikwerf huizen hoog, hetwelk voor de bewoners van *Benting Mattie*, tusschen groen bewassen gebergte door, een grootsch en treffend gezicht oplevert.

De bij *Benting Mattie* gelegen dessa *Kalispotjang* of *Derweradja* maakt eene groote vallei uit en heeft veel gelijk terrein, immers met betrekking tot het overige van het eiland beschouwd: daarom en in andere opzigten zoude dezelve welgeschiktheid hebben, om er, indien men op den west-hoek van *Nousakambang-an* een etablissement wilde oprigten, de magazijnen, enz., te plaatsen.—Deze dessa heeft veertien huisgezinnen, uitgezonderd eenige soldaten barakken, die links en regts verspreid zijn.

Voorts bevat het eiland nog acht kleine kampongs, welke uitgezonderd twee, allen aan de noordzijde aan den kant des kanaals geplaatst zijn: zoo als *Karanganjer* in het gebergte, op vier palen afstands beoosten *Benting Mattie*, met vier huisgezinnen; *Moondjettja* insgelijk vier huisgezinnen; *Passouroan* drie huisgezinnen; *Gregis* twee huisgezinnen; *Banjar* tien huisgezinnen; *Brandem* vijf huisgezinnen; *Karangtenga*, bij de vogelnestklippen, met drie en *Karangbollang*, bij de beating van dien naam, met vier huisgezinnen.

De geheele bevolking van dit eiland, dat wel zestig vierkante palen groot kan zijn, zal hoogstens 160 zielen inhouden.

De grond is er over het algemeen genoemd zeer vruchtbaar, waarvan de buitengewone groei van bosschen, en eene *massa* van slinger planten in de wildernis de bewijzen opleveren. Meermalen vindt men in eenen kleinen omvang vier aardsoorten of verschillend gekleurde aarden, welke de eene de andere in voorbrengingskracht niets toegeeft, maar dezelve de vegetatie van alle planten ten top voeren. De meeste bergruggen hebben, slechts een halve voet diep, zwarte- of blader-aarde: de daaronder liggende grond is zeer ligte klei met veel zand vermengd, terwijl dezelve op andere plaatsen uit eene eigenaardige grijsachtige steen-*massa* bestaat, die aan den invloed der lucht blootgesteld wordende, uit elkanderen valt, en na verloop van één jaar eene zeer vruchtbare aarde oplavert.

Andere kleine bergen schijnen geheel van vulkanischen oorsprong te zijn, op welke, tusschen de zeer porieuse rotzen en steenen, de aarde in breede groeven verspreid ligt. Het is op die plaatsen dat de vegetatie ten toppunt

is gestegen, en dat men boomstammen van honderd voet hoog regt opgeschoten, enkel alleen in rots geworteld aantreft, terwijl men naar aarde zoeken moet.

De tegenwoordige voortbrengselen van het eiland zijn voornamelijk was, hetwelk zoo verre steller danes bekend is, geheel in de Residentie *Banyuwangi* verbruikt wordt, waar men in sommige districten, vooral tot de afdeling *Abybarang* behoorende, veel werk maakt van het *Batiken* van kleefjes (*). Volgens ingewonnen berichten van oude Inlanders is de opbrengst van dit artikel, het eene bij het andere jaar vergeliken, meer verschillend, en is afhankelijk van het seizoen, en van de ontwikkeling der onderscheiden bloemen waaraan het verschillend geboomte van het eiland zeer rijk is. Ondertusschen heeft men ons verzekerd dat bij gelukkige jaren een man, die met het opzoeken en uitkaken der bijenesten in het bosch bekend is, gedurende één dag voor twee en ook wel drie Spaanschematten waarde aan was kan op zamelen.

Daarop volgt de *Cubeba*, welke echter tegenwoordig minder wordt gezocht dan in vroegere tijden, daar de *Chineezers* dat artikel hier op te lagen prijs gesteld hebben.

Voorts heeft men nog de *vogelnest-klippen*, waarvan echter voor zoo verre ons bekend is, weinig werk gemaakt wordt. Dit dezelve bestaan is door sommige Inlanders proef ondervindelijk bewezen geworden, die de stoutmoedigheid gehad hebben tot aan de zuidkust door te dringen, en die jaarlijks eene zekere hoeveelheid, hoewel

(*) *Batiken* is het verwen van katoenen en andere stoffen; de plaatsen, welke van de verf vrij moeten blijven, worden met gesmolten was bestreken.

nog van weinig beduidenis, van dat product te *Banjoesmaas* opbrengen.

Het bosch over het algemeen is rijk aan schoone houtsoorten, hoewel er geen werk van gemaakt wordt om dezelve in den handel te brengen. De voornaamste plaats bekleedt hier de *moangos* of het zoogenaamde *boengerhout*, met de *jattis* gelijk gesteld, en voor den scheepbouw bruikbaar, mede zeer belangrijk om zijne schoone bloem, geheel met de nagel bloemen van ons land overeenkomende.—Dan heeft men het *syren* en *ingas*-hout, de *tjentjang*, de *maran* voor houtskolen uitmuntend, en onderscheiden andere prachtige houtsoorten, veel al voor het maken van *sampangs* of kleine kanos gebruikt wordende. Zoomede is de *Tjanipakka* hier menigvuldig. De kastanje-boom is door het geheele bosch verspreid, de vruchten zijn hoewel klein echter zeer bruikbaar.

Ten aanzien der overige planten en gewassen zoude er voor den kruidkundige nog veel belangrijks te vinden zijn, terwijl men er eenen rijkdom van *narcotisch* vergiftige planten en vruchten aantreft, die, voor zoo verre ons bekend is, weinig elders bestaat.

Of de onderscheiden bergen ook ertsen inhouden is ons onbekend; ondertusschen wordt er niet zonder waarschijnlijkheid verhaald, dat vreeger in eenige riviertjes goud gevonden wierd, en men er zelfs werk van gemaakt heeft dat opte zoeken: maar de hoeveelheid welke men verkreeg zal zeker niet tegen de arbeidskosten hebben kunnen op wegen; althans tegenwoordig wordt aan dat goud zoeken niets meer gedaan: men wijst enkel de rivieren aan waar in het zou gevonden zijn.

De wateren om en bij *Nousakambang-an* wemelen van heerlijke visschen, en de vangst daarvan maakt eene der

hoofdmiddelen van bestaan uit van de bevolking. Het is hier waar de onderscheiden *kakaps-balaks* en *suuring* te huis hooren. Het is meermalen gebeurd, dat onder het varen in het kanaal, de *balaks* in het vaartuig sprongen. Het katje verse visch van de fijne of grovere soort, dit is om het even, wordt verkocht voor vier cents.—Niet zoo zeer van het eiland, als wel van de nabij liggende zee-kampongs wordt bij voortdoring eene groote hoeveelheid gedroogde visch in de *Banjoemass* verkocht, welke daar zeer gewild is. De visch wordt er grootendeels gevangen met bamboesen netten of *wides* ook wel met de lijn.—De groote visscherij, of het visschen met groote netten, is hier niet in gebruik, wij vermeenen dat zulks vroeger beproefd is geworden, maar dat de zware stroomen en moddergronden die wijze van visschen verbieden.—Dit zijn in zoo verre ons bekend is voortbrengselen van het eiland.

Van wilde dieren hoort men tegenwoordig weinig: vroeger zouden vele tijgers op het eiland geweest zijn, maar tot heden zijn er nog geene sporen van dezelve ontdekt.—Rhinocerossen schijnen zich op hetzelfde gevestigd te hebben, maar, mag men het verhaal van Inlanders die 70 jaren dit eiland bewoonden, geleoven, dan wandelt er slechts één enkele van deze gevaarlijke dieren op het eiland om, welke door de bevolking als een heilige wordt aangezien, en den naam van *kerto dapo* heeft ontvangen naar eenen zekeren Inlander, welke bij het afhalen van vogelnestjes verongelukt is, en wiens ziel in die van den Rhinoceros gevaren zoude zijn.—Dat beest, en wel een van het grootste soort, zou, volgens hun verhaal, zoo tam zijn dat het meermalen in de kleine *Kampongs* overnacht, en het rijst-stampen aanziet,

terwijl de hem toegeworpen *dedak* of zemelen door hem geuttigd werden.—Nog nimmer heeft hij menschen letsel gedaan, ofschoon hij van tam vee, paarden, koejen, schapen enz., een gevaarlijke vijand is, en de kleine aanplantingen *pisang-faegon* enz., dikwijls verwoest.—Den wilden besch-hond (*Adjak*) hoort men meermalen huilen: *kidange* en *kantjels* zooders wilde zwijnen vindt men hier menigvuldig. Ook prachtige vogelsoorten voor al onder de wilde duiven zijn hier te vinden: nog nimmer heb ik op *Java* zoo vele paauwen gezien, als zich rechts en links in de nabijheid van *Benting Mat*, zie ophouden, waar hun geschreeuw dikwerf verveelt.—

Laat ons het eiland thans meer uit een Historisch oogpunt beschouwen, en nagaan welke veranderingen er in deszelfs politieke gesteldheid sedert een tachtigtal jaren al hebben plaats gehad.

Deszelfs geheele ligging, in betrekking tot de vast kust van *Java*, die aan de zuidzijde in de vorige Eeuw nog maar schaars door Europeanen bezocht wierd; de rijke voortbrengselen het eiland eigen; de bijzonder vruchtbare grond, de ruime vischvangst, de gelegenheid tot het opzoecken van een zeker soort van kleine paarden; die bij de *Chinezen* zeer gezocht zijn; dit alles kan men als zoo vele bewijzen aanvoeren, dat, toen de *seeroovers* hier nog niet bekend waren, en de *Javanen* ter dezter plaatse als het ware nog in den natuur-staat leefden, er alhier welvaart en eene groote bevolking moet geweest zijn.—Hiarbij kan men dan zeer wel te pas brengen het verhaal van oude *Inlanders* ter dezter plaats, welke twee malen de geheele ontvolking des eilands bijwoonden.

Kroeger zonden op het zelve meer dan vijftig groote

dessas geweest zijn, wier bevolking naar onze meening, grootendeels van den handel moet geleefd hebben, en haar bestaan meer in den vischvangst dan wel in de landbouw gevonden heeft. Inimmers hiervoor zoude men ten bewijze kunnen aanvoeren, dat, zoo het eiland met vijftig groote *dessas* voorzien was geweest, ook dan, naar de bevolking gerekend, het geheele eiland diende bebouwd te zijn, en er geene plaats meer voor wild gedierde konde overig blijven. Maar juist in den grootsten bloei des eilands, zegt het verhaal, waren de tijgers zoo menigvuldig, dat dagelijks onderscheiden menschen van de woede dezer dieren het slagtoffer wierden, en er in den tijd van een jaar zoo veel schrik onder de bevolking gebragt werd, dat alles zich van 't eiland terug trok, en op de vaste kust van *Java* met er woon vestigde; waaruit men het besluit zoude kunnen trekken, dat slechts de kusten bebouwd waren, en de binnenlanden maar zeldzaam bezocht wierden.

Daarop verhaalt men, de tijd kan echter niet nauwkeurig bepaald worden, kwamen zich van tijd tot tijd wederom onderscheidene huisgezinnen op *Nousakambang-an* vestigen, maar alle waarschijnlijkheid moediger dan hunne voorgangers, welke in ettelijke jaren zoo toenamen, dat alle de vroeger ontvolkte *dessas* wederom tot hunnen vorigen bloei en welvaart terug keerden. Waarschijnlijk hebben de bewoners van 't eiland destijds zich meer op de ontginning der gronden toegelegd, daar 't verhaal van dien tijd zegt, hetgeen wel voor geldig kan gehouden worden, dat er wegen van den oost- naar den west-hoek bestonden, en dat onderscheiden gebergten en valeijen tot *gaga*-velden, aangelegd waren.

Destijds bekoorde dit eiland onder *Okeribon*, doch de

menigvuldige bemoeijenissen aan de noordzijde liet het hooge bestuur niet toe, deze plaats onder hare bescherming te nemen. Het omliggende gedeelte der *Banjoemaas*, en wel aan de oostzijde, behoorde aan den Keizer van *Solo*. Geen wonder is het dus, dat de destijds om *Jawasch* kusten zwervende zeeroovers, welke eerst hunne roofzucht aan de noordzijde beproefden en aldaar menigmaal de bewoners angst en vrees aanjoegen, maar door het Europeisch bestuur in toom wierden gehouden, kondschap kregen, dat de Europeanen nog geene etablissementen aan de zuidkust hadden opgericht. Bijzonder schoon gelegen, was dan voor hen *Nonsakambang-an*, welks zeegaten zij met hunne kleine schepen zonder eenig gevaar konden binnenloopen: waren ze deze eens binnen dan kostte het hun weinig moeite om, beschermd voor het ruwe weder, en de bestendig rollende zee aan de zuidkust, eenen uit den aard vreesachtigen vijand te bevegten, overvloed van goederen weg te nemen, en, daar de eiland bewoners verstoken waren van Europeesche hulp, hunnen schepter ongehinderd te zwaaijen, en eene tweede ontvolking van 't eiland te weeg te brengen.

Het verhaal van oude Inlanders, welke de geheele beheersching der zeeroovers bij woonden, zegt kort ten deze: dat bij hunne eerste aankomst, hetwelk waarschijnlijk onder 't bestuur van 't Engelsch Gouvernement zal geweest zijn, zich voor 't eerst een paar dezer roovers-vaartuigen in de monding der haven vertoonden, en de op de uiterste hoeken van 't eiland gelegen gehugten plonderden. Het onvriendelijk bezoek dezer nog nimmer geziene gasten verwekte dadelijk algemeene bekommring en vrees bij de Inlanders, die daarom dan ook zonder verwijl van deze zaak aan hunne Hoofden kennis gaven.

De Tommongong of Regent van *Tjamis*, Residentie *Cheribon*, stelde alles in 't werk om de eiland-bewoeners gerust te stellen, voorzag hen van eenig schietgeweer, en liet drie *lilla*-stukken, twee aan den uitersten hoek des eilands, en een op het tegen overliggend eilandje *Nonsawree* plaatsen, terwijl de bediening dezer stukken aan de kleine Hoofden (*petingies*) wierd overgelaten. Maar hoe prijsselijk deze maatregelen van verdediging ook waren en schoon ze gelukkiger uitkomsten verdiend hadden, zoo was echter de zichtbare welvaart der Inlanders een te sterke prikkel voor 't oog der zeeroovers, dan dat zij geene tweede onderneming zouden beproeven.

Eenige maanden dan na hunnen eersten inval, vertoonden zich op eenmaal een groot aantal vaartuigen, die buitengewoon veel scheepvolk aan boord hadden; zij begonnen dadelijk de punten waar de *lilla*-stukken geplaatst waren te beschieten; de tegenstand was kort; spoedig waren de zeeroovers in de gelegenheid om te landen, hetgeen in hunne handen viel aftemaken of gevangen te nemen, en alle de aan de westelijke zeemonding gelegen *dessas* niet alleen, maar ook die der tegen overliggende vaste kust der *Preanger Regentschappen*, te berooven en te vernielen.

De oostelijke zeemonding bij *Karangbollang* moet hen niet geschikt voor gekomen zijn om binnen te komen: daarom voeren zij, die kondschap van deze geheele kust moeten gehad hebben, en ook wisten dat *Telatjap* aan de oostelijke monding, ofschoon aan de vaste kust gelegen, de hoofd- en stapelplaats des handels was, door de baai *Segara anak-an*, en verder door 't kanaal, regel regt op deze plaats aan, en draalden niet lang om ook hier te ontschepen. Niet zoo gemakkelijk moeten zij hier

ochter te regt zijn gekomen en men wih zelfs dat, zoo het
hoofd van *Telatjap* des tijds aanwezig was geweest, mis-
schien dat geheele roovers-rotuutgeroeid zoude geworden zijn.
De *Raden Ingebey* *KETA PRADJA* was juist op dat tijds-
stip naar *Solo* om de *padjah* galden te brengen; hij moet
een bijzonder meedig Inlander geweest zijn, en onder-
scheiden plannen beraamd hebben om deze overlaten af-
te wachten. Intuschen verdedigden zich vele *Demangs* met
hun volk heldhaftig; veel volk kwam bij deze aanvallen
en, maar hun laatste toevlugt, eene *Benting* met aarde
wallen (waarvan tot heden de sporen nog zichtbaar zijn)
wierd door de zeeroovers met woede ingenomen, en daar
bij werden de laatste middelen van tegenweer geheel vernie-
tigd. Nu wierd de geheele kust van *Nousakambang-an*
afgestroopt: van tijd tot tijd kregen zij nog versterkingen
en hadden zoo veel vermetelheid, om zelfs op het water in
de lage meddergronden kleine *Kampongs* te bouwen, zoo
als *Kajo mati*, *Penikel* en *Tjepatat* hier nog voorbeeld-
den van zijn. Twee jaren moeten zij alhier huis hebben
gehouden, en niet alleen *Nousakambang-an*, maar de ge-
heele omliggende vaste wal tot op twintig palen binnen
slands hebben entvolkt, waarvan tot heden de bewijzen
nog zichtbaar zijn; toen eindelijk het Engelsch Gouverne-
ment bedacht wierd om hunne roeverijen tegen te gaan. Er
werden toen militaire etablissementen op den oost- en west-
hoek aangelegt, die dan ook dien indruk te weeg brag-
ten, dat de zeeroovers aftrokken, en dat sedert de op-
bouw der etablissementen tot op heden, geen zee-
roover het heeft durven wagen om zich op deze punten
te vertoonen.

De eerste militaire Kommandant die hier geweest is,
de eerste Luitenant VAN BARISET, stelde alles in het werk

om *Nousakaanbang-an* veer de derde maal te bevolken, ondersteunde de Inlanders, die zich op hetselve met een woon vestigden, en gaf hun de middelen naar de hand, om zelfs binnen 's lands te kunnen wonen. Met een zeker getal ketting-gangers, door de bevolking en soldaten ondersteund, ondernam hij om een' weg midden door 't eiland, van de west- naar de oost-zijde aan te leggen, een' werk met dit wesenlijk heilzaam werk tot op twee palen van *Karangbollang* genaderd, toen zijn pligt hem naar elders riep.

Sedert dien tijd valt er weinig meer van 't eiland te zeggen, daar, nitgenomen de twee militaire berettingen, tot op heden de weinige bewoners als 't ware in slaap en luiheid verzonken, en sterk aan 't amphioen schuiven verslaafd zijn; terwijl nog maar weinige huizingen en oorspronkelijke bevolking overig zijn, die geene genoegzame aanmoediging schijnen te hebben, om aan dese vroeger welvarende plaats, haar vorig aanzien terug te schenken, hoewel de nog schaarsche bevolking der omliggende vaste kust, hiertoe ook wel veel zal bijbrengen. Het zij ons thans vergund, met eenige woorden aantstaanden, welke takken van kultuur, bijzonder op dit eiland, zonden kunnen worden aangewend. Reeds hierboven maakten wij gewag van de groote vruchtbaarheid der gronden, waarvan de weelderige groei van bosch en wildernis de kenmerken draagt. Bij een nader onderzoek zal men vinden, dat hier ook de algemeen op *Java* gewilde producten, zonder dat men derzelver bloei nog naauwkeurig nagegaan heeft, goed kunnen worden aangekweekt en bijzonder veel vruchten zullen geven.

Nergens is de *keffijboom* bloeiender en met meer vruchten beladen dan hier. Het *suiker-riet* komt hier tot een

bijzondere dikte, en geeft, daar het op hooge drooge gronden geteeld wordt, meer suiker dan dat wat op *sawas* wordt geplant. De *gaga*-velden, welke door den een' en anderen Inlander tot op eene paal afstands van *Benting Mattie*, zelfs op de hoogste toppen der gebergten ontgonnen werden, leveren eene groote hoeveelheid wigtige *padie* op. Bovendien gelooven wij dat de *kapas*- of katoenplant, en wel bijzonder de *Sea Island*-katoen, hier zeer wel zou geteeld worden; iets hetwelk aan den Nederlandschen handel in deze gewesten groote voordeelen kon verschaffen.

De heer *GALPKE*, uit wiens opgaven wij deze korte schets van *Nousakambang-an* hebben getrokken, ontving in 1832, van het Gouvernement acht palen uitgestrektheid woeste gronden op dit eiland, in leen-gebruik voor den tijd van vijf-en-twintig jaren. In Januarij 1833 daaraanvolgende, maakte hij een' aanvang met de gebergten, om en bij *Benting Mattie* gelegen, van het zware hout te ontdoen en onmiddellijk die gronden voor den aanleg van geregelde koffijtuinen in gereedheid te brengen; sedert dien tijd heeft hij zich voortdurend bezig gehouden met bosschen te vellen en koffij-tuinen aan te leggen, waarin hij door ruime ondersteuning met werkvolk van 't Gouvernement, werd geholpen. Ruim zes palen vierkant om en bij *Benting Mattie* der nog in Januarij 1833 woeste bosschen, zijn door hem geveld en voor 't grootste gedeelte in geregelde koffij-tuinen veranderd. Het aantal geplante koffij-boomen in geregelde tuinen bedraagt ruim 180,000 boomen, terwijl 60,000 zijn aangeplant bij wijze van bosch-koffij.

Van *Benting Mattie* tot aan de *dessa Monoondjaja*, aan de noordzijde des eilands, acht palen afstand, is door

het oude bosch een weg aangelegd van zestien voeten breedte, welke aan weerszijden met eenige reijen boschkoffij beplant is; terwijl zich die afstand nu gemakkelijk en zonder gevaar te paard laat afleggen.

Drie der vroeger ontvolkte *dessas*, welke bereids in oud bosch herschäpen waren, zijn wederom open gemaakt, en met eenige huisgezinnen van de vaste wal bevolkt geworden. Op andere plaatsen, waar vroeger *Kampongs* waren, hebben zich ook reeds vrije *Javanes* nedergeset, die zich aanvankelijk met het vellen der bosschen bezig houden, en daarop *gaga*-velden maken.

Wilde dieren doen zich niet voor. Het verhaal der Inlanders betrekkelijk den Rhinoceros, in de schets van het eiland hierboven opgegeven, heeft zich bevestigd. In 1834 is die gevaarlijken vijand van alle geregelde aanplantingen door den Heer GELPKS afgemaakt geworden, na vooraf eenen geruimen tijd veel verwoesting in de *dadap*-boomen te hebben aangerigt. Het was een van de grootste soort, welks kop zich tegenwoordig in het Museum van Natuurlijke Historie te *Batavia* bevindt. Sedert dien tijd zijn er geen Rhinoceros meer gezien.

Voor hen, die *Nousakambang-an* nog nimmer bezocht hebben, is het, als zij op die plaats aankomen, belangrijk om de onderscheiden schoone grotten te zien, waar de natuur, door de kristallisatie van het water, nog bij voortdurende de treffendste schakeringen daarstelt. Een dezer grotten, aan de noordzijde des eilands gelegen, bij den Inlander genaamd *mesidjit sela*, is bij uitstek schoon en treffend, en stelt eene dier grootsche natuurtooneelen voor, die ieder vreemdeling, met verwondering zal aanstaren, zoo als dan ook ten bewijze van zijn aandenken ieder bezoeker er zijnen naam achter laat. Bij den Inlander staat

deze grof in groot aanzien, en bijzondere heiligheid: meermalen gaan de Regenten daar heen in bedevaart: Voorts heeft men, op een paal afstands van *Benting Mattie*, den vroeger in de *Javassche Courant* beschreven groesten boom, die wel waardig is gezien te worden, maar op verre na niet dien onmetelijken omtrek heeft, als de beschrijving het op geeft. De *Randoe Alas*, te *Toeban* in de Residentie *Rembang*, is bijna tweemaal zoo hoog en treft meer. Nog vindt men hier die bijzondere bloem, de *patma* genaamd; door den Heer *BLUM* beschreven, die men nergens elders op *Java* aantreft.

Nieuw-opgegraven Oudheden in de Residentie Kadoe.

De schoone tempelruïnen te *Borobodor*, zonder tegenspraak onder de fraaiste te rekenen, welke uit den ouden *Hindoe*-tijd zijn overgebleven, hebben door de beschrijvingen van *RAFFLES* en *CRAWFURD* (*), eenen algemeen verbreiden naam verkregen. Dezelye zijn nogtans in later jaren door de zorg van den ijverigen Resident van *Kadoe*, den Heer *HARTMANN*, nog meer opgedolven, zoodat daardoor nog vele *basreliefs* aan het licht zijn gebragt, wier aanwezen men vroeger niet kende. Eene nadere naauwkeurige beschrijving dus dezer Oudheden door een bekwame pen ware wel te wenschen,

(*) Zie *RAFFLES Historij of Java*, vol. II pag. 29 en 30, en *CRAWFURD, de Indische Archipel* 3de deel, pag. 217 en 218.